

[Erdélyi Magyar Adatbank]

AZ AUTONÓM RUTÉN GONDOLAT HARCA

[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Vákát oldal]

6.

A rutén autonómiáért folytatott két évtizedes küzdelemnek első tényleges drámai bizonyítéka az az exposé, amit Zsatkovics Gergely 1921 május 16-án, lemondva a rutén kormányzói méltóságról, megküldött a köztársaság elnökének, a miniszterelnöknek és az összes csehszlovák minisztereknek.¹⁹¹

Ez az exposé a rutén autonómia egyik legsúlyosabb tárgyi bizonyítéka. A távozó és csalódott első ruszin kormányzó népét féltő lelkiismerete szólal meg ebben a történelmi iratban, mely az emberiség előtt a Csehszlovákia ellen emelt vádpontok legérdekesebb bizonyítékai közé emelkedett két évtized múltán.

Zsatkovics hirtelen asszimilált republikánus volt. Mint teljes jogú amerikai polgár, beleélte magát a wilsoni huma-

¹⁹¹ Exposé adressé au président et au Gouvernement de la République Tchecoslovaque de la part du Gouverneur Zsatkovics. Informations p. 17—33, 1922.

nizmus papiroselméletébe és amikor Pittsburgban, 1916 tavaszán először pendíti meg a rutén nemzet „felszabadításának” tervét, szentül meg van győződve, hogy mindazok az állítások, amelyek a pravoszláv vallási propaganda és a párizsi cseh forradalmi komité útján Amerikába kerülnek, százszázalékosan megfelelnek a valóságnak.

Zsatkovics gyermekkorában hagyta el a Ruténföldet. Azok az impressziók, amelyek az egyre növekvő rutén kivándorlás következtében felgyülemlettek benne, kétségtelenül nem voltak alkalmasak arra, hogy a rutén sztátusz-kvo hívévé tegyék. A magyarországi ruténség életkörülményeit nem ismerte, Kárpátalja és a magyar Alföld évezredes egymásrautaltságáról, mely elsősorban utóbbinak volt minden időben léteérdeke, semmit sem tudott a pittsburgi ügyvédi íróasztal mellett. Az Egán-akciót csak hírből ismerte, a cseh politikai jegyzékek irányzatos beállításában. Nem csoda, hogy ez az alapján jószándékú ember ennyi ellenséges és egyoldalú ismeret révén a philadelphiai tárgyalások idején már a cseh maffia eszköze, amely három éven keresztül az ő tekintélyének felhasználásával véglegesen elsikkasztja a rutén autonómia ügyét, melynek legönzetlenebb harcosai közé tartozott.

Zsatkovics először a szlovák-rutén határkérdésben ütközött össze a cseh kormánnyal. 1919 július 24-én Párizsban találkozik Benessel, aki elviszi a békekonferenciára. A cseh külügyminiszterrel folytatott tárgyalásai során megtudja, hogy a konferencia az Ung folyó vonalában kívánja megállapítani Kárpátalja végleges nyugati határait. Zsatkovics élesen tiltakozik az ellen, hogy a ruszinok ilyenformán két részre legyenek osztva, mire Benes, hogy Zsatkovics fel ne borítsa a konferenciával folyó tárgyalá-

sait, megígéri, hogy Saint-Germain csak ideiglenes határokat von Szlovákia és Kárpátalja közé, a végleges döntést egy cseh-szlovák-rutén bizottság fogja meghozni. Zsatkovics, bár ekkor még bízik Benes szavában, Párizsból Prágába érkezve 1919 július elején levelet intéz Masarykhoz, amelyben a ruténség nevében bejelenti, hogy a szlovák-rutén határ megvonását a Tomasovszky-féle 1905 évi néprajzi térkép és az 1900 évi magyar statisztikák értelmében követeli.

Masarykkal 1919 július 29-én találkozik, Svehla, akkori belügyminiszter jelenlétében. Itt éri az első váratlan csalódás. Masaryk kijelenti, hogy ilyen természetű határszerződést csak két független állam köthet egymással s ez Kárpátalja és a csehszlovák köztársaság esetében nem áll fenn. Ugyanakkor azonban megígéri, hogy a kérdést mindkét fél legnagyobb meglegedésére rendezik. Mielőtt ez a megállapodás létrejönne, Zsatkovicsnak a Hradzsinban egy kábelsürgönyt kézbesítenek, melyben amerikai barátai aziránt érdeklődnek, hogy valóban tüzeltek-e reá a cseh katonák és ő volt-e a magyarországi bolsevisták szolgálatában? Ez a nyilvánvalóan sugalmazott távirat annyira felizgatja, hogy a szóbeli tárgyalásokat megszakítva azonnal Amerikába akar utazni, az ügyek tisztázására, de közben legalább részleteiben rendezni óhajtja a ruténföldi közigazgatás ügyét.

Ebben a kérdésben ismételten fordul az elnöki hivatalhoz, ahol végül 1919 augusztus 12-én Masaryk, titkárán, Csiszáron kersztül jóváhagyja a Zsatkovics által ajánlott autonóm rutén direktórium tagjait. Zsatkovics ezt közli az ungvári ruszin nemzeti tanácsal, majd áthajózik Amerikába, ahol mint az autonóm ru-

tén direktórium fejét lelkesen ünneplik. Visszatérve rájön, hogy az ungvári polgári közigazgatás ügyeivel megbízott Dr. Brejcha cseh adminisztrátor állandóan arra törekszik, hogy megbontsa a ruténség politikai egységét, megakadályozza az augusztus 12-iki proklamáció közzétételét és az ezzel kapcsolatos sajtónyilatkozatokat is erősen cenzúrázza.

Ujból tiltakozik Prágában, ahonnan azt az értesítést kapja, hogy minden rendbe fog jönni. Október 16-án Masarykkal és Svehlával tárgyal. Elhatározzák, hogy Brejcha dr. bevonásával elkészítik a Ruténföld közigazgatására vonatkozó Általános Szabályzatot, de október 21-én már befejezett tények elé állítják egy kidolgozott tervezet kapcsán, amit nincs módjában az illetékesekkel részletesen megtárgyalni. Végül november 10-én Masaryk hajlandónak mutatkozik eleget tenni Zsatkovics kívánságainak, a rutén direktórium jogkörét illetően. Ungvárra visszatérve Zsatkovics a tények ellenkezőjéről értesül, mire december 9-én felutazik Prágába, ahol december 27-én Benes, Svehla és Hodzsa társaságában meg kellene tárgyalniok az autonóm Kárpátalja területi, alkotmányos és közigazgatási kérdéseit. A területi bizottságban, melyben szlovák részről Dr. Hrusovszky jelent meg, az Ung és Cziróka folyók közötti területnek Kárpátaljához való csatolását ajánlják fel a rutén nyelvterület fejében. A direktórium ezt az ajánlatot elveti, mire az alkotmányjogi értekezlet össze sem ül és a közigazgatási rendezésről szó sem esik.

A direktórium tagjai meghasonlottan távoznak Prágából. Masaryknak pontosan jelentik a történeteket, mire az elnök 1920 február 10-re magához kéreti és Dr. Pallier

miniszteri tanácsos társaságában fogadja Zsatkovicsot. Itt újabb ígéreteket kap, melyeket néhány nap múlva hivatalosan megcáfolnak.

Zsatkovics végére akar járni az ügynek. 1920 február 19-én felajánlja lemondását a rutén direktórium elnökségéről, de Prága, úgy látszik, még nem kíván végleges szakítást és közvetítő tárgyalásokat ajánl, melyek eredményeként Zsatkovics átveszi a kormányzói méltóságot, tényleges hatalom nélkül, amit helyette Ehrenfeld cseh alkormányzó gyakorol.

Zsatkovics átlátja a helyzetet. Most már csak az autonómia érdekében vállalja a további közreműködést és 1920 december 29-től 1921 január 4-ig nagyfontosságú szóbeli tárgyalásokat folytat Masarykkal. Ezek eredménye nem került nyilvánosságra, tehát egyetlen részletében sem váltották be.

Zsatkovicsot kimeríti a hajsza. 1921 januárját Tátralomnicon tölti, ahol arról értesül, hogy Szlávik, akkori szlovák zsupán Sáros, Szepes, Zemplén és Ung megyékben a ruténséggel szemben a hatalmi visszaélések sorozatát követi el, sőt körlevélben figyelmezteti a zempléni hivatalos szerveket, hogy a vitás terület lakosságát befolyásolják a „csehszlovák” érdekeknek megfelelően.

A kormányzó személyesen bejárja Zemplént és a ruszin lakosságot olyan képtelen körülmények között találja, hogy a zempléni helyzetet táviratilag jelenti a kormánynak. Majd pedig még egyszer felszólítja a csehszlovák kormányt, járuljon hozzá a kormányzói tanács létesítéséhez, folytassa le a választásokat, oldja fel az ostromállapotot, fogadja el a területi közigazgatásra vonatkozó tervezetet és adjon pénzügyi felhatalmazást számára.

Prága teljesíthetetlennek minősíti Zsatkovics feltételeit, mire a kormányzó lemond méltóságáról és a ruszin autonómia elsikkasztásának fentiekben vázolt történetét megírja a köztársaság elnökéhez címzett expozéban, melynek zárószóiban mint egyik felelőse a cseh-szlovák és rutén nép egyesítésének, a köztársaság népeinek és jövő fejlődésének érdekében követeli a teljes autonómiát és az igazságos határrendezést.

Ez a rutén autonómia megtagadásának hiteles története. Ami utána következik, előbb meddő, majd diadalmas harc egy önmaga sirját ásó, elvakult faji imperiálizmus ellen.

Mivel a kárpátalji pártok először az 1923 szeptember 16-án lezajlott községi választásokon vonulnak fel, a rutén belpolitika ügye 1923 őszéig a népszövetségi tanács előtt vesztegel, azaz helyesebben petíciók, emlékiratok és ellenjegyzékek készülnek mindkét részről, anélkül, hogy a világtörténelem legéletképtelenebb szerve elintézne valamit az elnyomottak érdekében.

A berni cseh jegyzék fölényes hangon, hamis statisztikákkal igyekszik bizonyítani, hogy a kárpátalji válságnak oka kizárólagosan az előző rezsim, melynek idején, az őslakosság — Prága szerint — teljesen ki volt szorítva a közigazgatásból, művelődési és szociális intézményekből. A rutén emigránsok végrehajtó bizottságának híres emlékirata az Informations (Közlések) sorra cáfolja a berni jegyzék és az előző cseh propagandairatok adatait. Az 1922 január 18-án beadott emlékirat részletesen foglalkozik Zsatkovics távozásának körülményeivel, majd a csehek által oly fennen hangoztatott analfabéta-kérdést veszi szemügyre. A cseh kimutatások ugyanis ezen a ponton lép-

ten-nyomon a magyar statisztikákra hivatkoznak, melyek szerint a századfordulón még a rutének 85%-a nem tud írni és olvasni — *magyarul*. — Ebből a megállapításból ezt az utóbbi meghatározást egyszerűen elhagyják a cseh beadványok és most már 85%-os anyanyelvén is analfabéta tömegről beszélnek. Emlékezetes Benes 1921 júniusában felterjesztett emlékirata, melyben a cseh külügyminiszter 1914-ben csak 18 olyan iskoláról tud, ahol ruténül is tanítanak. Az Informations ezzel szemben közli a hivatalos kimutatást, mely szerint 1914-ben 350 néptanító 339 görögkatolikus elemi iskolában tanít ruténül.¹⁹² A hegyvidéki akció során a magyar kormányzat 32 rutén falnak szántóföldet és legelőket vett, összesen 8464 magyar holdat 5.145.536 korona értékben. Az állattenyésztésben is erőteljesen támogatta a ruténség érdekeit, 1917-ben Bereg, Máramaros és Ung vármegyék állatállománya 15173 lovat, 178.243 szarvasmarhát, 108.466 juhot és 66.945 sertést tesz ki. A legelők feljavítására 20 éven keresztül 702.732 koronát áldozott a magyar kormány, a rossz aratások idején szervezett inségakciók és a háborús pusztítások okozta károk után kifizetett összegek meghaladták a 20.702.000 koronát.

A tények felsorolása után azokat a hiányokat mutatja ki az emlékirat, amelyek már a cseh uralom első 3 évében élesen megmutatkoznak. Félreérthetetlenül bizonyítja a rutén emigránsok jegyzéke, hogy a saint-germaini szerződés idevágó szakaszait elsikkasztották, a philadelphiai egyezményt és annak legfőbb képviselőjét, Zsatkovicsot elvetették, sőt a békekonferenciához becsatolt 6. számú cseh emlékirat szövegét is megcáfolták, mert ebben az em-

¹⁹² Informations, p. 6.

lékiratban Zsatkovics, Benes és Kramázs szövegezése félreérthetetlenül kimondja Kárpátalja állami személyiségét, a rutén nyelvterület oszthatatlanságát és a ruténség önrendelkezési jogát, mely szerint az egyesítés csak akkor lehetséges, ha ezt maguk a rutének követelik. Masaryk maga is elismeri a rutén államnak és a teljes autonómiának jogát.¹⁹³ Benes és Oszuszy 1920 évi februári jegyzéke 9 képviselői és 4 szenátori helyet biztosít a ruténségnek, míg Zsatkovics expozejá ennek éppen a kétszeresét követeli az arányos jogok és számszerinti megoszlás alapján. A 6. számú emlékirat a párizsi békekonferencia előtt még 567.867 ruténról beszél, 1920-ban a hivatalos csehszlovák kimutatás már csak 321.764 rutén lakost számlál. A magyar közigazgatás a cseh hamisításokkal szemben számszerűen kimutatva, 125 rutént alkalmazott az állami közigazgatásban az elemi iskolák ruszin tanítóinak száma 513, a másodfokú iskolákban 53 ruszin tanerő működött.¹⁹⁴ Ezzel szemben 1912-ben 48 rutén őslakosra 398 idegen esik a kárpátaljai közigazgatásban, akiknek teljes névsorát közli az Informations.

„Nem félünk az igazságtól, — mondja zárószavaiban az emigráns rutének megcáfolhatatlan beadványa, — mi rutén intellektuelek ünnepélyesen tiltakozunk és deklarációnkat mély tisztelettel és bizalommal terjesztjük a Nemzetek szövetségének gyülekezete elé, kérve, hogy emelje ki népünket kétségbeeséséből és adja vissza a főhatalmakkal kötött szerződésbe és a Népszövetség különleges védelmébe vetett hitét”.¹⁹⁵

¹⁹³ Narodni Listy 1919 május 25

¹⁹⁴ Informations, p. 13.

¹⁹⁵ Informations, p. 15.

Benesék ellenjegyzékét¹⁹⁶ 1923 január 25-én teszi közzé a Népszövetség főtitkára. Okulva az Informations nemzetközi sikerén a cseh ellenjegyzék is felhagy az eddigi általánosításokkal és részletesen fejtegeti, hogyan alakult ki eddig Kárpátalja közigazgatása és a mutatkozó hiányoknak mi a magyarázatuk. A kárpátalji közigazgatás kezdetét 1920 július 30-ra, a ruténföldi román megszállás megszűnésének időpontjára teszi, majd vitába száll az analfabéta-kérdésben a rutén emigránsok bizonyítékaival. Jellemző, hogy Jászi Oszkárral, a cseh jegyzék szerinti „legjobb magyar szociológussal” igyekszik bizonyítani, hogy a felekezeti iskolák színvonala siralmas volt, azonban Jászi hirhedt könyvének¹⁹⁷ általános megjegyzéseit nem tudja adatszerűen bizonyítani. Ezért másfajta „pozitívumokra” hangolja érvelését és bejelenti, hogy az Informations által említett Náród (Nemzet) Rusin (A rutén), Podkarpatska Rus (Kárpátalja), Pravda (Igazság) és Nasa Obrana (A mi védelmünk) című rutén folyóiratok nem jelennek meg többé,¹⁹⁸ ami nehezen hiteti el a jegyzék által hangoztatott kárpátalji rutén sajtószabadságot.

Az Informations földbérletre, állattenyésztésre, segélyakciókra vonatkozó adatait nehéz cáfolni. Az ellenjegyzék ezért inkább azon fáradozik, hogy megindokolja, miért zuhant az állatállomány 1921-ig az 1917-es adatok kétharmadára.¹⁹⁹ A hegyvidéki akció vitathatatlan ered-

¹⁹⁶ C. 74. M. 30. 1923. I. 25. I. 1923 p. 47.

¹⁹⁷ Huszadik század, 1908

¹⁹⁸ p. 13.

¹⁹⁹ Az 1921. évi cseh kimutatás u. i. csak 23.149 lovat, 51.314 sertést, 108.216 juhot és 19.809 kecskét mutat ki.

ményeivel szemben kimutatja, hogy Kárpátalja állítólagos gazdasági talpraállítására 1922 folyamán 391.506.470 koronát irányoztak elő, melynek további sorsáról nem tudunk.²⁰⁰

Egészségügyi adatokkal kísérletezik ezután a jegyzék, bejelenti, hogy a cseh közigazgatás három egészségügyi kerületi szervet állított fel és a munkácsi kórházat a szükségleteknek megfelelően átalakította. Innen kezdve állandóan vitatkozik az ismeretlen szerző, akinek módszere mögött Benest sejtjük. Ha az Informations szerint 1914-ben 32.134 rutén gyermek részesült oktatásban, ma pedig (1923) 92.808 iskolaköteles gyerek van Kárpátalján, mi történt a különbözettel — kérdi.

Az orosz és ukrán tanügyi inváziót, még ez a válaszjegyzék sem tudja letagadni, de szerinte „csak” 114 orosz és ukrán tanító működik Kárpátalján.

A rutén autonómia kérdésében megállapítja, hogy a Diéta valóban nem lett még összehívva, de ennek okai a nép politikai *éretlenségében* rejlenek. Ami a csehszlovák nemzetgyűlésben fenntartott képviselői és szenátori mandátumokat illeti, ezek a közeljövőben betöltetnek a csehszlovák alkotmánylevél értelmében. A rutén komité a választások elhalasztása miatt katonai diktatúrának mondja a kárpátalji állapotot, a cseh bejelentés a rendkívüli háborúutáni viszonyokra, állandó feszültségre és szellemi nivőkülönbségre hivatkozik, mely egy korai választás esetén a magyarok javára billentené a politikai mérleget.

A rutén emigránsok jegyzéke, mint ismeretes, egész terjedelmében közölte Zsatkovics expozéját. A cseh vá-

²⁰⁰ p. 22.

lasz, ahelyett, hogy a részleteiben cáfolthatatlan bizonyítékok ellen hadakozna, nagy vonásokban intézi el a számára oly kényes kérdést. Kijelenti, hogy Zsatkovics nem volt tisztában az alkotmány jelentőségével és azokkal a döntő mellékkörülményekkel, amelyek az első rutén kormányzó prágai tárgyalás alatt lezajlottak. „*Ahelyett, — írja a cseh ellenvetés, — hogy Európába való visszatérte után Kárpátaljából dolgozó és konszolidált országot csinálna és ahelyett, hogy minden gondját ennek az annyira elmaradt földnek szellemi és gazdasági újjászületésére fordítaná, belevetette magát kis pártpolitikai küzdelmekbe és elméleti vitákba Kárpátalja és a csehszlovák köztársaság jogi vonatkozásai, a határkérdés és egyebek fölött. Egy terület, melynek községi népessége 80%-ban analfabéta, ahol ki kell még vágni az őserdőket és bevezetni az üzemi racionalizálás módszereit törekvő és hasznos embert igényelt, aki egy műveletlen országot művelt területté tud átalakítani és aki nem tartja fel magát másodrendű kérdésekkel*”. Zsatkovics, aki a rutén nép létérdekeit nem tekinthette annyira másodrendűnek, mint a kizsákmányoló prágai abszolutizmus, természetesen nem lehetett hasznos és törekvő ember ennek a rendszernek szemében, mely valóssággal írtózott a nemzetek önrendelkezési jogának helyes értelmezésétől, attól a jogtól, melynek meghamisítása húsz éves uralmi tobzódást biztosított számára.

A parlamenti és szenátusi választásokra 1924 március 16-án került sor. A közel négyéves késedelem meghozta gyümölcsét Prága számára. Alig negyedmillió szavazó²⁰¹ 13 listára adja le szavazatát s mi sem jellemzi jobban

²⁰¹ A parlamenti szavazatok száma 254.215, a szenátusi szavazatoké 212.505.

Prága bomlasztó nemzetiségpolitikáját, mint az, hogy 4 ruszin, 4 magyar, 2 cseh és 2 zsidópárt indul az első kárpátaljai választásokon,²⁰² mely a kommunistapárt váratlanul nagyarányú győzelmével végződik. A választási végeredmények szerint a kommunisták 4 képviselői és 2 szenátori, a szociáldemokraták 1 képviselői, a csehszlovák szociálisták 1 képviselői, a rutén ellenzéki parasztpárt 1 képviselői és egy szenátori, a köztársasági párt 1 képviselői és a magyar pártok 1 képviselői és egy szenátori mandátumot szereztek.²⁰³

A cseh kormányzat sokkal többet várt ennél az eredménynél. A szokásos népszövetségi bejelentés ugyan megállapítja, hogy a ruténeknek csak 24%-a, a magyaroknak csak 33%-a szavazott a rutén, illetőleg a magyar pártokra, de a kommunistapárt több mint 100.000 szavazata mégis lényegében felborította a politikai egyensúlyt és „a veszély — a cseh népszövetségi emlékirat szerint — annál nagyobb, mert ez a szociális és politikai mozgalom könnyen kihasználható a nacionalisták és az irredenták javára, mivel a kommunistapárt itteni vezetői nagyjából magyar nacionalisták”. Ez a fából-vaskarika okoskodás csak annyiban helytálló, hogy a kommunistapárt ilyen arányú előtörése valóban felkeltette a rutén és magyar pár-

²⁰² A cseh pártok részéről a szociáldemokrata és a csehszlovák szocialista párt, rutén részről az agrár, Chliborobi- vagy Volosinpárt, Kurtyák-féle agrárellenzék, Gagatko orosz nemzeti pártja indult, a magyar szavazatokon a kárpátaljai öslakó, polgári, független kisgazda és szociáldemokrata párt osztozkodnak, a zsidó szavazatok egy részét a cionista és a konzervatív zsidók pártja kapták.

²⁰³ A választások pontos eredményét a cseh kormányzat közzéteszi az 1924 június 26-án beküldött népszövetségi jelentésben is. C. 331. M. 107. 1924. I. p. 5.

tok nemzeti öntudatát. Kurtyák János volt rutén tanító frakciója az autonóm földművesszövetség megteremtí a nacionalista rutén blokkot és a magyar őslakos pártok is összefognak, úgyhogy 1925 táján már csak négy jelentős párt marad a porondon: a kommunista, csehagrár, magyar-őslakos és a rutén Kurtyák-párt.

A parlamenti választások előtt még egy fontos belpolitikai eseménye van a rutén közéletnek: a kormányzóválasztás. Ismeretesek az első rutén kormányzó lemondásának körülményei és az a zilált helyzet, melyben Zsatkovics Gergely hagyta 1921 május 16-án az ungvári kormányzóságot. A cseh Ehrenfeld Kárpátalja alkormányzója már választásakor, de különösen Zsatkovics lemondása után egyaránt népszerűtlen volt minden kárpátalji őslakos előtt, sőt a szociálista pártok is többször támadták személyét népgyűléseiken. Benes belátja, hogy az üresen álló kormányzói szék parazsa lesz a feszült ellenzéki légkörnek és első adandó alkalommal meggyűjtja az autonóm rutén törekvések lángját. Így történt, hogy 1923 november 14-én Prága „megrendezi” a kormányzóválasztást, melynek eredményét előbb tudták a Hradzsinban, mint az ungi kormányzóságon, ahol Beszkid Antal, a csehbarát eperjesi tanács egykori elnöke lép Zsatkovics elárvult örökébe. Prága megelégedett az „eredménnyel”, amit siet jelenteni a Népszövetségnek is olyan formában, hogy Beszkid megválasztását az egész rutén nép rokonszenve kísérte és az ő kinevezése az összes még függőben levő kérdések békés megoldását jelenti.²⁰⁴ Beszkid helyettese a távozó Ehrenfeld után Rozsypal cseh alkormányzó lett. Ez a választás,

²⁰⁴ 1. A községi és kormányzói választásokról beterjesztett 1923. évi dec. 18-i népszövetségi jelentés. (C. 821. M. 310. 1923. I. p. 4.)

melynek előkészítéséből a rutén autonómia pártját, Kurtyákékat teljesen kirekesztették, az egyre mélyülő szakadékokat áthidalhatatlanná tette. A rutén öslakosok belátják, hogy Prága érdeke nem több leplezetlen gyarmatosításnál, ami pártkülönbég nélkül ellenzékbe viszi Kárpátalja népeit.

Említettük, hogy 1925 körül a pártpolitikai megosztottság rendeződni kezd. 1925 tavaszán úgylátszik, mintha tényleg csak a négy jelentős kárpátalji párt, a csehagrár, a kommunista, magyar és a Kurtyákpárt maradna a küzdőtéren. De ekkor közbelép Prága, hogy az 1925 évi általános parlamenti választásokon az elsónél kedvezőbb arányszámot hozzon ki a csehagrár és rutén aktivista pártok részéről. Ez részben sikerül is Prága sáfárjainak, mert az 1925 évi november 15-én meghozott választási eredmény során a szenátusi mandátumok ugyan nem változnak, úgy a kommunistapárt (2), mint Kurtyákék (1) és a magyar pártok (1), megtartják előbbi helyzetüket, de a parlamenti választásoknál lényeges eltolódások mutatkoznak. Először is az 1925 évi országos választáson már 10 képviselői mandátum illeti meg a Ruténföldet. Ebből kettőt a csehagrárok (Stefan és Králik), egyet a csehszlovák szociáldemokrata-párt (Necas), egyet a nagyorospárt (Gagatko), egyet a csehszlovák néppárt rutén frakciója (Volosin), egyet a magyar nemzeti párt (Korláth), egyet az autonóm rutén agrárpárt (Kurtyák) és hármát a kommunisták (Gáti, Mándok és Sedorják) szereznek meg.

A belpolitikai élet megindulásával élénk szellemi mozgolódás is észlelhető 1926 táján. Sajnos, mint Kurtyák híres petíciója két év mulva bebizonyítja, ez a szellemi kibontakozás csak részben a ruténség ügye, mert a kárpát-

alji rutén őslakosság szellemi tekintetben is végzetesen háttérbe szorul a nagyorosz, cseh és ukrán propaganda mögé.

A cseh kormányzat viszont ennek éppen ellenkezőjéről igyekszik meggyőzni a nemzetközi politikai fórumokat, így a Népszövetséget is. Prága 1927 december 16-án benyújtott jelentése az alábbi épületes statisztikát mutatja ki a ruszin népiskolák helyzetéről.²⁰⁵

ÉV	Iskolák száma	Rutén népiskola	Tanítók száma	Rutén tanítók száma
1920-ban	474	321	867	532
1921-ben	530	357	979	618
1922-ben	692	516	971	663
1923-ban	693	516	1027	705
1924-ben	705	520	1015	708
1925-ben	696	517	1018	713
1926-ban	690	494	1013	694

Ugyanez a jelentés beszámol arról is, hogy az elemi iskolák növendékei között mennyire „előnyösen” szerepelnek a rutén tanulók. 1924-ben — a cseh kimutatás szerint — 108.246 elemi iskolai tanuló közül 67.999 rutén, 1925-ben 108.631 közül 69.042, 1926-ban 108.588 közül 69.239.

A 16 polgári iskola közül 14 rutén, 1 magyar és 1 csehszlovák, az osztályok száma 123, a növendékeké 4400. A 4 rutén gimnáziumban Ungvárott 455, Beregszászon 130, Munkácson 540 és Huszton 189 tanuló végzi tanulmá-

²⁰⁵ C. 654. M. 217. 1927. I/16. XII. 1927, p. 6.

nyait, a beregszászi magyar tagozat (később önálló intézet) tanulóinak 457, az ungvári cseh tagozaté 251, a munkácsié 74. Az ungvári ruszin kereskedelmi iskolában 1927-ben 68 tanuló szerepel, a nagyszöllősit 70-en látogatják. A munkácsi kereskedelmi Akadémia rutén tagozatának létszáma 162, a magyaré 135. Nem feledkezik meg az 1927 évi cseh népszövetségi jelentés a főiskolások helyzetéről sem. Megállapítja, hogy 1922—23-ban 33 beiratkozás történt a műegyetemekre, 1925—26-ban már 41 és 1926—27-ben 63, Ez idő alatt az összes főiskolákra beiratkozott kárpátaljai hallgatók száma elérte a 286-ot.

A népművelés alapszükségei, az analfabéta néptanfolyamok 1920-ban kezdődtek. 1926-ban a ténylegesen működő 161 tanfolyamnak 5761 halgatója volt.

Ez a kultúrpolitikai kimutatás a cseh kormányzat utolsó részletes ruténföldi jelentése. 1928 szeptember 28-án ugyan olvasunk még egy emlékiratot, melyben a cseh kormány felvázolja az új politikai közigazgatás jellegét, de ez már annyira általános, hogy az újabb fejleményekről nem is tesz említést.²⁰⁶

Ezalatt Amerikában lezajlott az amerikai ruszinság eszmélési folyamata. Az amerikai ruténség már Zsatkovics hazatértekor belátta, hogy a rutén autonómiát biztosító philadelphiai és scrantoni egyezményeket kijátszotta és elsikkasztotta a cseh kormányzat. 1921 után az amerikai rutén sajtóban egyre sűrűbben jelennek meg olyan közlemények, melyek az 1919 évi eseményeket alapjukban helytelenítik és a ruténség eljövendő új politikai állásfoglalásáról írnak. Az amerikai rutén népcsoport hivatalos állás-

²⁰⁶ C. 517. M. 151. 1928. I/28. IX. 1928. p. 6.

pontját egy, a csehszlovák kormányhoz intézett emlékirat keretében Yuhász Mihály, az amerikai rutén nemzetvédelmi tanács (Rusin Council of National Defense) elnöke fejt ki „Wilson elvei a csehszlovák gyakorlatban”²⁰⁷ című politikai tanulmányában, mely részletesen ismerteti a rutén sérelmi politika történetét, Kárpátalja közigazgatási, szociális és egészségügyi hiányait, a kárpátalji politikai helyzet és a görögkatolikus egyház bajait, a türethetetlen cseh zsarnokságot, majd memorandummal fordul a cseh kormányhoz, melyben a határkérdés és az autonómia gazdasági, közigazgatási és kulturális követelményeit sorolja fel. A memorandumot 160 amerikai rutén telep vezetője jegyzi alá, bizonyítva, hogy azzal történelmi azonosságot vállalnak. Yuhász emlékirata, tárgyilagos vádirat a cseh imperializmus ellen és ennek a vádiratnak középpontjában egy cáfolhatatlan vád, a ruténség elnemzetlenítésének vádja szerepel. „Minden cseh iskola megnyitása egy rutén iskola bezárását jelenti” — állapítja meg kategórikusan Yuhász és amikor visszavonhatatlanul szembehelyezkedik a további cseh elnyomatással, szava a ruszin nemzet élő lelkiismeretévé válik, melynek ugyanakkor az Óhazában Kurtyák János híres népszövetségi petíciója ad hangot.

Kurtyák 1928 augusztus 21-én intézte a ruszin nemzet autonómiája érdekében írt petícióját a népszövetségi tanács elnökéhez és abban a saint-germaini békeszerződés és a csehszlovák alkotmánylevél által lefektetett rutén örendelkezési, gazdasági és kulturális jogok elsikkadásának történetét írja meg.

„A kérdéses területen — jelenti Kurtyák — a rutén és magyar őslakosság annyira elégedetlen Prága kormány-

²⁰⁷ Homestead (USA) 1928.

zásával, hogy többé nem is leplezi ellene érzett gyűlöletét. Ez a gyűlölet az ukránoknál épp úgy, mint a kommunistáknál, nagyoroszoknál, vagy magyaroknál az elkülönülésre épül és nem tudni, melyik pillanatban végződik ez a propaganda egy nyílt irredentában, mely elhatározza a területnek egy szomszédos államhoz való csatolását”.

A petíció a tények világánál mutatja ki, mit jelent a csehek által megállapított „legszélesebbkörű” rutén autonómia. Kurtyák megállapítja, hogy a ruszin nemzetet a csatlakozás pillanatától két részre osztották. Az első rész az Ung folyótól keletre, a tulajdonképeni autonóm rutén terület, a másik innen nyugati irányban, melyen, nem kevesebb, mint 220.000 ruszin él, egy nemzeti kisebbség földje lett az elnyomó szlovák sovinizmus uralma alatt. Zsatkovics, aki helyett a tényleges közigazgatást a cseh alkormányzó végezte, nem tudott érvényt szerezni a rutén nép szerződésadta jogainak. A Diéta egyáltalán nem ült össze, az 1920 évi törvényhozási választásokból a ruténség képviselői kívül maradtak, a ruszin helyett cseh lett a hivatalos nyelv és nyomában megindult a sokezernyi tisztviselőn keresztül a mesterséges csehesítés. 1924-ben, a rutén képviselők első parlamenti választásakor teljes mértékben megmutatkozik a nép kétségbeesése. A szavazatok 45%-át a kommunista párt viszi el. Az 1925 évi országos törvényhozási választásokon viszont megjelenik a cseh nemzeti eszme. A cseh agrár, cseh szociáldemokrata, cseh nemzeti szocialista, cseh néppárt és cseh nemzeti demokrata párt, tehát a prágai parlament nagy pártjai, 40.000 cseh bevándorló, tisztviselő, katona, csendőr révén, stb. szolgálják a Prágából érkező politikai parancsot: *előbb gazdaságilag megsemmisíteni a Ruténföldet, majd elodázni a politikai autonómiát 20—30 évre.* Ezt a szándékot a cseh kormány-

zat ismételten kifejezésre juttatta. Így 1926 február 3-án kibocsájt egy határozatot, melyben bejelenti, hogy a cseh a hivatalos nyelv Kárpátalja területén és a rutén csak tárgyalási eszköz a hivatalok és az érdekeltek között. *Ezzel a rutén nyelv saját területén kisebbségi helyzetbe került.* Ugyanebben az évben a cseh kormányzat elhatározta, hogy a terület közigazgatását egyetlen prefektus hatáskörébe rendeli, anélkül, hogy helyet adna a népi képviselőnek. 1928 július 1-én már külön szerv, az országos hivatal (Zemsky urad) áll az elnyomók rendelkezésre és a hivatal vezetője, az országos elnök, Prága tényleges legfőbb képviselője lesz a területen. Az 1927 évi 125 és 126 számú törvények előkészítik Kárpátalja teljes állami centralizálását. Az előbbi szerint a köztársaság területe négy közigazgatási kerületre lett osztva: Csehországra, Morvára, Szlovákiára és Kárpátaljára. A négy közigazgatási kerületben azok feje egy választott tanáccsal ú. n. Zemsky vyborral működik, melynek 16 tagja közül hatot a prágai kormányzat jelöl ki. Ez a közigazgatási eljárás teljesen kiiktatja a Diéta esetleges szerepét, sőt a kormányzó hatáskörét is illuzórikussá teszi — Kurtyák szerint.²⁰⁸

Az 1925 évi választásokon a polgári pártok többségbe kerülnek, a kommunista párt csak a szavazatok 30%-át szerzi meg. Ekkor Prága a rutén igények elodázására két új jelszót dob a köztudatba. A rutén nép még nem érett az autonómiára, a szlovák-rutén határ még nincs véglegesen megvonva. Az előbbinél Kurtyák hivatkozik arra, hogy 9 évi közigazgatási különélés után az új csehszlovák kerületi beosztás véglegesen ketté osztja a ruténséget, ami pedig az autonómiára való érettséget illeti, a közoktatási,

²⁰⁸ Kurtyák: Petition p. 5.

közigazgatási és a gazdasági helyzet alakulásával bizonyítja annak feltétlen szükségét a ruténség életében. *Az iskola-ügyet már 9 év óta csehek tartják a kezükben.*²⁰⁹ Ebből az alaptételtől kiindulva Kurtyák kimutatja, hogy a 83 cseh iskola közül csupán kettőnek tanulói cseh nemzetiségűek, kilencben már csak elenyésző többséget alkotnak, öt iskola diákjai kivétel nélkül zsidók, egy teljesen német, negyvennyolc cseh iskolában a tanulók 70—98%-a zsidó és 18 cseh iskolában egyáltalán nincs cseh tanuló. Így 1928 első felében a cseh elemi és középfokú iskolákat látogató 5131 tanulónak csupán 20 és fél százaléka cseh, 65 százaléka zsidó, 7 és fél százaléka magyar, 3 százaléka rutén és 3 százaléka német.²¹⁰

A csehek mindig kérkedtek a kárpátalji iskola-kérdés ügyével a Népszövetség előtt. Kurtyák bebizonyítja, hogy *1928 őszén még mindig 17.400 iskolaköteles gyerek nem részesül oktatásban, mert 20 rutén községben egyáltalában nincs iskola.* Amíg tehát 2600 cseh iskolaköteles gyermeknek közel 100 iskola áll rendelkezésére, addig 76.000 rutén iskolaköteles gyermeknek csak 732 tanítója van, ami a valóságban azt jelenti, hogy a cseh tanítóra alig 17—25, a ruténre 80, de legtöbbször 100 tanuló esik. Az elnemzetlenítés valóságos nyelvzavart teremtett Kárpátalján. A galíciai-lengyel-ukrán kevert tájszólásban írt könyvek teljes káoszra vezettek, a ruszin mint tanítási nyelv teljesen elvesztette létalapját a cseh tanügyi rendszer jóvoltából.

A közigazgatás terén még kirívóbb visszaéléseket mutat ki a Kurtyák-petíció. A központi közigazgatás ekkor

²⁰⁹ U. o. p. 7.

²¹⁰ U. o. p. 8.

90%-ban cseh kézben van. A járási főnökök öt kivétellel csehek, a községi és járási jegyzők, a jogi közigazgatás, erdőgazdaságok, vasút, posta, stb. 80—98%-ig csehekkel van betöltve. *„Három rutén gimnáziumból minden évben nagy tömeg érettségizett rutén fiatal kerül ki, az egyetemek és cseh technikai főiskolákon végzett diplomás rutének száma minden évben növekedik, de sem az előbbieket, sem ezek nem tudnak saját hazájukban, az autonóm rutén területen elhelyezkedést találni, „mert a csehszlovák köztisztviselők minden pozíciót betöltöttek”.*²¹¹ Ennél súlyosabb és igazabb vádat ritkán mondtak ki faji abszolutizmus ellen!

Kurtyák keresetlen szavakkal bizonyítja, mennyire életképtelen gazdasági helyzetbe került a csatlakozással a ruténség. A Galiciába és a magyar Alföldre irányuló kereskedelmi öszekötetések megszakadtak, Szlovákiába, mely ugyanolyan szerkezetű gazdasági terület, mint általában a Ruténföld, nem lehet szállítani, a köztársaság nyugati részével pedig a vasuti tarifa miatt vált lehetlenné minden kereskedelmi kapcsolat. Így a ruténség mely 90%-ban földművelő-hegyi nép, átlagban 1—5 hektárnyi földjére van utalva, hogy életét tengesse. Kárpátalja 1.267.243 hektár földjéből viszont 30 százalék az államé, 20 százalék a nagy- és középbirtokosoké, 25 százalék egyházak, községek, vagy gazdaságok tulajdona és így a földnek csak 25 százaléka van a kistermelő, a rutén nép birtokában.²¹²

Az úgynevezett kárpátalji földreform, melyre a cseh népszövetségi beadványok 1926—27-ben oly sokszor hi-

²¹¹ U. o. p. 9.

²¹² U. o. p. 10.

vatkoznak, alig több a semminél. *A nagybirtokok 260.115 kisajátított holdjából a kisbirtokos őslakosság 1927 végéig csak 19.000 holdat kap, a többi maradékbirtokok, telepek és állami adományok formájában a bevándorlók kezére jut.*²¹³ A földosztás körül páratlan visszaélések történtek, Vozáry Aladár jellemző példaként említi, hogy Bátyuban például csak két holdat kap az őslakosság — temető céljára.²¹⁴

Az 1927 évi községi választásokon a teljes állami gépezet felvonul a cseh pártok támogatására és sikerül is újra elodáznia az autonómia ügyét.

A vázolt tények — mondja az emlékirat zárószavában a rutén Radics — összesen azt bizonyítják, hogy az a fel-tétel, mellyel Kárpátalja a csehszlovák állammal egyesült, nem lett beváltva. A csehszlovák kormányzat nem tett semmit a rutén terület autonómiája ügyében és a rutén kérdés jelenlegi állása európai veszélyt rejt magában, melyből nemzetközi bonyodalmak támadhatnak.

A Kurtyák-petíció két élesen elkülönülő korszakra osztja a rutén önrendelkezési jogért folytatott küzdelmek kétévtizedes történetét. Ez és a Yuhász deklaráció a ruténség utolsó külpolitikai kísérlete a Népszövetség előtt, hogy eredményes közbenjárásra bírják a nemzetközi fórumokat. Mint tudjuk, a Népszövetség hallgatólagosan tudomásul vette a petíciók és jegyzékek sorozatát és a kérdést a cseh jelentések alapján ad akta tette. Akik két évtized multán a Népszövetség csődjének okait kutatják, elsősorban arra mutatnak rá, hogy az elnyomottak érdekében lét-

²¹³ Kurtyák: Petition p. 10.

²¹⁴ L. Vozáry A.: *Elszállt a Turul*, Budapest, 1930.

rehívott szerv az uralmi érdekek kiszolgálója lett és ezzel nemcsak erkölcsi jelentőségét, hanem politikai tekintélyét is eljátszotta, előbb az érdekeltek, később a világ közvéleménye előtt. Kétségtelen tehát, hogy a kisebbségi kérdések rendezetlensége, az európai kisebbségek és a Népszövetség közötti áldatlan viszony vezetett a Népszövetség tekintélyének leromlására és arra az új európai konstellációra, melyben a kisebbségi ügyeket többé nem odázzák el érdekszövetségek kezén levő nemzetközi intézmények, hanem azokat az érdekelt nemzetek a néprajzi és történelmi elv alapján sorra megoldják.

1928 után tehát lekerül a rutén ügy a népszövetségi tanács napirendjéről, ahová ténylegesen el sem jutott. A csehszlovákiai magyar pártok 1931. évi kárpátalji memorandumuma már csak utóregzése a ruszinkérdés évtizedes meddő népszövetségi kálváriájának. Ahogy ennek hangja elvész a népszövetségi zürzavarban, ép úgy felhagy a rutén autonomista politika a további emlékiratokkal, mert ekkor a Kárpátok-övezte rutén terület már oly súlyos belső problémáktól terhes, melyek mindegyike egy-egy forradalom, ellentétes irredentizmus és nemzetközi aknamunka magvát hordja magában.

A rutén kérdéskomplexumot több, területi adottságból keletkezett probléma képezi. Az alap-ok, a problémák kiindulópontja, a terület gazdasági helyzete. Egry Ferenc, ruszinszói szenátor, az 1928 októberében tartott beregszászi pártkongresszuson részletesen beszámol az 50.000 cseh bevándorló által végsőkig tönkretett kárpátalji közgazdasági helyzetről. Már a pénzbevéltásnál — mondotta Egry — közel 50%-os veszteséget szenved az őslakosság értékállománya s a Prága által elismert 315 milliós haszon lényegében megrendítette a terület ipari és kereskedelmi

viszonyait. A köztársaságot alkotó tartományok költségvetései között Ruszinszkó közel 6.000.000 koronával szerepelt, holott a népszerűségi arány szerint több mint 20 millió illette meg. Amíg tehát egyrészt a szlatai sóbányák tiszta jövedelme 18.600.000 korona hasznot hozott évente Csehszlovákiának, a költségvetésben 15.000.000 koronával fosztották meg a köztársaság legszegényebb részét. A kíméletlen adópolitika gondoskodott az adóterhek könnyörtelen behajtásáról, de semmit sem tett a kárpátalji közlekedési és útvizonyok ügyében, melyek helyenként megbénították a terület közigazdasági vérkeringését. A földreform végrehajtásánál a legnagyobb fokú visszaélések történtek, a maradék birtokokat 80%-ban csehek, majd favorizált ukránok és csak elenyésző mértékben kapták öslakosok, ahogy azt Kurtyák is bizonyította.

A talajjavítási munkálatokban viszont 1927. év végéig csak egy és háromnegyed millióval szerepel Ruszinszkó, Szlovákia 15 és Csehszlovákia 347 és fél millió koronájával szemben. Korláth Endre szenátor, az 1928. évi költségvetési vita során kimutatja, hogy míg Csehszlovákiában 3775 lakosra esik egy pénzügyőr, addig a kizsákmányolt Kárpátalján 820-ra. Csehszlovákiában 46.000 lakosra, Kárpátalján 86.000-re egy középiskola és az összlakosságra egyetlen tanítóképző. Az állami erdőgazdaság tisztviselői háromszoros fizetést húznak, de fegyelmi eljárást indítanak a rözszeszedő öslakos ellen. A magyar fakonzorcium letörése céljából fokozatosan beszüntetik a termelést, mindent elkövetnek a kárpátalji fa szárazföldi szállítása érdekében, de leállítják a fausztatást, mely egyes helyeken a lakosság kizárólagos kenyérforrása. Szabad teret adnak a

²¹⁵ 1932 II. 9.

különféle agrár druzssztvoknak (szövetkezetek), kommunista Jednota (Egység)-szövetkezeteknek, de tönkreteszik a kárpátalji szövetkezeti hálózatot, melyről még a Lidové Noviny is megállapította, hogy a magyar rendszer alatt virágzott és a háború végén a kárpátalji szövetkezeteknek még 6 millió betétjük volt a pesti központban.

A vasúti beruházásokra szánt 573 milliós költségvetési előirányzatból az első évtized alatt a ruszinszkói vasútvonalak semmit sem kaptak és a helyzet nem változott a második évtizedben sem. Az országos propagandával felállított állami szociális biztosító intézetek pedig kizsákmányolják a ruszinszkói munkásságot, mert nem a biztosítottak, hanem a cseh biztosítási tisztviselők érdekeit képviselik, nem egyebek pénzgyűjtő központoknál, melyeken keresztül a befizetett illetékek a cseh pénzforgalomba kapcsolódnak.

A gazdasági leromlást legélesebben a kárpátalji kivándorlási statisztika világítja meg. Az 1937. évi csehszlovák évkönyv 1923. és 1933. évek között 16.789 kivándorlót mutat ki erről a területről, akik közül 11.249 ruszin, 2736 magyar nemzetiségű. Ha ehhez hozzávesszük az 1933-tól 1938 őszéig tartó „szórványos” kivándorlást,²¹⁶ hozzávetőleges számítás szerint is közel 30.000-re tehető azoknak száma, akik a cseh köztársaság 20 esztendeje alatt Kárpátaljáról kivándorolni kényszerültek.

Az itthon maradt nép pedig eljutott a gazdasági sülyedés legmélyebb pontjára. Kárpátalja az állandó éhínségek földje lett, melyen nem volt hajlandó segíteni a ki-uzsorázó cseh kormányzat. Ludwig Renn és Gerard Ha-

²¹⁶ Azért szórványos, mert 1933 után bizalmas utasítás alapján általános határárral védekeznek a cseh hatóságok a kivándorlás ellen.

milton, a Nemzetközi Munkasegély kiküldöttei, 1932 márciusában iszonyattal tapasztalják az eléjük táruló állapotokat. Hamilton kijelenti: „*Voltam Kína és India éhségterületein. Voltam 1918 végén és 1919 elején az éhségblokádnál alatt Németországban, de sehol nem láttam olyan nagy éhséget és nyomort, mint Ruszinszkóban.*” Az állami segélyakciók nem egyebek hamis szemfényvesztésnél. Beszkid kormányzó 1932 márciusában ugyan proklamációt bocsájt ki egy ilyen mozgalom érdekében, de még ugyanez év júliusában a Lidové Noviny megállapítja, hogy a Beszkid-féle akció nem talált megértésre a pénzügyminisztériumban és a Nemzeti Bank devizaközpontjában. Az inségkukoricát pedig közvetlenül a kereskedőknek adták ki és az eladás ellenőrzés nélkül folyt le, úgyhogy a 365 vagon inségtengeri napiáron került forgalomba. Ezzel szemben, amikor a magyarországi görögkatolikus egyház 1932 májusában nagyobb pénzösszeget és 700 mázsa vetőmagot küld Kárpátaljára, a Kurtyák-párti titkár címére, az nem jut át a határon, mert a záhonyi határállomáson olyan vámilletéket vetnek ki rá, hogy azt a címzett kifizetni képtelen, a felettes hatóságok pedig nem engedik el. Ugyanez történik a hajdú-, szabolcs- és szatmármegyei görögkatolikusok újabb 30 vagon gabonájával is, melynek behozatala érdekében Földesi Gyula, kárpátalji képviselő az alábbi történelmi felhívást intézi az őslakossághoz:²¹⁷ „Ezer évig élünk egymás mellett a legnagyobb békében és egyetértésben, jóban és rosszban, elnyomásban és szabadságküzdelemben egyformán támogattuk egymást. Ne feledjétek el, hogy a ruszin testvérnép. A szabadságharcban becsülettel megállotta helyét és Rákóczinak leghűségesebb katonája

²¹⁷ Prágai Magyar Hirlap 1932 VI. 7.

volt. Elődeink meghaltak, de a posztot, melyre a történelem állította őket, becsülettel megtartották és soha nem hagyták el.”

A munkanélkülivé tett, javaiból kifosztott őslakosság 1931 után fokozott adóterror alá kerül, melynek elvakultságát mi sem jellemzi jobban, hogy a csendőrrel járó végrehajtók még a románlakta vidéket sem kímélik. A Técső melletti Alsóapsán 1932 szeptemberében megütközik a román lakosság és a cseh adóbizottság, az ellenállásnak halálosvégű sortűz az eredménye.²¹⁸

Ahol a nép elveszti a szebb jövőbe vetett hitét, ahol a mérhetetlen nyomor állati sorba dönti a lakosságot, ahol orvos és szociális intézkedések nélkül pusztulnak az éhezők, tág tere van ott az izgatásnak, bujtogatásnak, forradalmi propagandának. Kárpátalját a nyomor sodorta 1919 és 1933 között a kommunizmusba, melynek álarca mögött időnként az ukrán és cseh-orsz politika is helyet talált. 1925-ben 45 százalékos választási győzelmet arat a kommunista párt, 1929-ben 32 százalék a kommunista szavazatok száma, 1933-ban még közel 25, 1937-ben pedig elenyészik.

A kommunista propaganda kárpátalji ívelését és buktását nemcsak világpolitikai körülmények indokolják, hanem egy nép politikai szemléletének lassú megérése, az autonóm rutén gondolat politikai kibontakozása, melynek előkészítése kizárólag Kurtyák érdeme volt. Egry Ferenc mondja a kárpátalji bolsevista veszedelemről, hogy 1919-ben, a cseh megszállás idején a cseh légiók parancsnoksága még azt hirdeti, hogy a megszálló csapatok nem hódítani, hanem rendet teremteni jönnek, hogy a bolsevizmus rémétől megmentse a területet. Míg ezidőtájt a népköztársas-

²¹⁸ Bohémia 1932 IX. 23.

sági Kárpátalján alig 5000 kommunista tartózkodik, 1924-ben már 100.000 szavazat jelenti a kommunista propaganda félelmetes előtörését, mely még 1929-ben is közel 70.000 szavazattal tartja állásait.

A ruténföldi ukrán irredenta, mielőtt állítólagos nemzeti alapra helyezkednék, ebből a kommunista táborból veszi tömegeit, a kommunista helyi pártszervezetektől kapja támogatását. Igazolja ezt, hogy a cseh parlamentben az ukrán törekvéseket, tehát a mindenkori Volosin frakciót, a cseh szociálista pártok és Benes cseh nemzeti szocialista pártja támogatják, *ez utóbbi azzal a leplezetlen politikai szándékkal, hogy a kárpátalji vörös front hidat fog képezni egykor, a cseh Drang nach Osten, a volt cseh Machiavelli által alig titkolt cseh-orosz korridor felé.*²¹⁹

Kurtyák átlátta a kommunista kísérlet politikai összefüggéseit. Tudta, hogy a párt mögött a Szovjet, a mesterséges kárpátalji ukránizmus mögött Prága áll és az áldozat egyedül a ruténség lehet, melynek mélységes vallási meggyőződése eleve kizárja a kommunizmus elvi elismerését.

A Kurtyák által vezetett autonóm földművesszövetségnek köszönhető, hogy a kommunizmus második hulláma megtorpant Kárpátalján. És kétségtelenül ő is sokban hozzájárult ahhoz, hogy a kárpátaljai vörös kísérlet nem maradt titkon Európa népei előtt.

²¹⁹ A lengyelek ezt már 1920-ban felismerték. Ekkor jelenik meg Varsóban 178 oldalon „Le danger d'un corridor tchéco-russe (Egy esetleges cseh-orosz korridor veszedelme) című munka, mely a kérdéssel foglalkozó, lengyel nyelven megjelent újságcikkek gyűjteményét adja.

Kurtyák parasztpolitikus volt. A népi politikának radicsi iskoláját járta és bizalmas barátai elé követendő példaként a horvát parasztság önvédelmi harcát állította. Bródy megkésett nekrológiájában említi hogy egy alkalommal őt és Demkót küldötte ki a zágrábi parasztkongresszusra, figyeljék meg a helyszínen a horvát népi mozgalom jellegét.

A nagy feltűnést keltő népszövetségi petíció nyomán számos értékes külföldi kapcsolatra tett szert Kurtyák. 1930 táján a világsajtó legkülönbözőbb orgánumai érdeklődnek Kárpátalja, az európai bolsevizmus tűzfészke iránt és 1930-ban Párisban megjelenik Félix de Gerando, ismert francia publicista könyve, a ruténföldi „vörös összeesküvésről”.²²⁰

Gerandó, akit ruténföldi útján Kurtyák kalauzolt, érdekes körülmények között ismerkedett meg a kérdéssel. Mint a *Matin* és a *Journal de Genève* kiküldött tudósítója, egy alkalommal a finn politikai rendőrség központjában egy színes térképet talál, melyen a kommunizmus európai terjeszkedése volt feltüntetve. A politikai osztály főnöke, akinek társaságában tartózkodott, figyelmeztette, hogy a Kárpátok alatti, kis vörös folt, Kárpátalja egyike az európai kommunizmus legveszedelmesebb pontjainak. Gerando, aki azelőtt is foglalkozott középkeleteurópai kérdésekkel, elhatározta, hogy személyesen meggyőződik a térkép állításáról. Elhatározásában az a körülmény is megerősíti, hogy Bydlo professzor, a kárpátalji ukranizmus doktrinérje 1928 októberében a következő merész kijelentést kockáztatja meg Kárpátaljáról, a cseh kormány hivatalos

²²⁰ F. de Gerando: *Le Complot Rouge en Ruthénie* (A ruténföldi vörös összeesküvés), 1930 Paris p. 125.

folyóiratának hasábjain:²²¹ „A Ruténföld csak ideiglenes függeléke a csehszlovák köztársaságnak, melyet előbb-utóbb át kell engedni Ukrajnának”. A nyugati publicista ebből megállapítja, hogy Kárpátalján ezidőtájt nemcsak kommunista veszély, hanem ukrán kérdés is van.

Gerando érdekes megfigyelésekről számol be. Szerinte előbb vallási ruszofilizmus volt Kárpátalján, melynek politikai kifejezőjét, a nagyorosz gondolatot a csehszlovák kormányzat is szívesen támogatta 1926-ig. Ez időtől kezdve a charkowi szovjetkongresszus után leáldoz a nagyorosz ortodoxiának, vallási szempont helyébe politikai ideológia, a kommunizmus által támogatott kárpátalji ukrán szemlélet kerül. Gerando minden számottevő politikai egyéniséget meglátogatott és a nyilatkozatok során rájön, hogy a csehek nyíltan rokonszenveznek a kommunizmussal, míg a rutén őslakosságot csak anyagi elesettsége taszította a kommunista agitátorok karjaiba. *Félreismerhetetlen átmeneti jellegű kizsákmányolásnak tartja a csehek kárpátalji politikáját, melyből szerinte kitűnik, hogy hídfőt akarnak csinálni Ruthéniából Oroszország számára, Közép-Európa felé. Ezért támogatják a különféle orosz irredentizmusokat Ruszinszkóban, hogy a politikai zürzavarban annál könnyebben folytathassák Európára egyáltalán nem közömbös politikai aknamunkájukat. Európának nincs szüksége cseh-orosz korridorra, még kevésbé Nagyukrániára, mely az európai egyensúlyt lényegében megdöntené. Kötelezni kell tehát a cseh kormányzatot, vessen véget a ruténföldi éhínségnek, adja meg a rutén népnek a neki jogosan járó autonómiát és szüntesse be az ukrán kommunista mozgalom félhivatalos támogatását.*

²²¹ Československá Republika, 1928 X. 28.

Gerando mindezt akkor állapítja meg, amikor az európai diplomácia még nagyra volt a cseh „demokrácia” eredményeivel. Ehrenburggal szemben, aki közvetlen utána kárpátalji jegyzeteiben bejósolja a Ruténföldnek egy közeli nagyhatalomhoz — nyilván Szovjetoroszországhoz — való csatlakozását, Gerando elvi meggyőződése, hogy Kárpátalja a dunai élettérben marad és Kelet helyett Nyugatot választja, ahogy ez az európai sakk-táblán egy évtizeddel később bekövetkezett.

Gerando kiválóan ismeri Kurtyákat. Heteken keresztül együtt barangol vele a ruszin tájakon, havasokon, erdőszéli magányos telepeken és a hosszas együttlét során megnyílik előtte a rutén parasztvezér lelke. *„Kurtyák János — írja később²²² — a fizikai és értelmi erő megtestesítője. Kétségkívül népvezér, a szó teljes értelmében. Mélységesen benne gyökeredzik a szülőföldben. Még igen közel érzi magát a kenyeret adó ekéhez és szekercéhez, közvetlen és egészséges sarja ennek a földnek, melyet forró szeretettel szeret, bármilyen szegény és nyomorúságos is az. Tántoríthatatlanul hisz népe jövőjében, a jámbor, becsületes és dolgozó rutén parasztban, aki mindennapi imájában még ellenségéért is imádkozik és szent szavakat idéz előttem ezen, az oly különösen hangzó kárpátalji rutén nyelven.”*

Valóban ilyen volt Kurtyák, nem félt a sorsától, elenségeitől. A népi próféták hite tudatos erővel vezette minden lépésében, át a körülötte hullámzó gyűlölettegen. „Mert ahogy szerették hívei, — írja egy évtizeddel később Bródy²²³ — éppúgy gyűlöltek az ukránok, mint a

²²² Le Complot Rouge en Ruthénie, p. 31.

²²³ Egyedül vagyunk, 1939 ápr. 31.

csehek, pedig az ő politikája elsősorban a csehek ellen való szüntelen küzdelem volt.” Sokszor forgott nyílt életveszélyben. Bródy említi, hogy propaganda körútján egy-ízben a csehbarát korifeus „egész csomó legényt bérelt fel Nagyvucskon, hogy őt élesre fent késekkel meggyilkolják”.

A rutén autonómista vezér életében az utolsó évek voltak a legmozgalmasabbak. Az 1929-es választások után, melyekből kemény küzdelem után, megerősödve kerül ki a földművesszövetség, Kurtyák elérkeztnek látja az időt a rutén sorskérdések tisztázására. Ezek szerinte hármas természetűek. Először, a tulajdonképeni autonómia, tehát közjogi és politikai küzdelem, másodsor, a nyelvi harc, helyesebben a rutén nyelv szellemi egyenjogúsítási küzdelme, végül harc a szlovákiai ruténségért, melyet már a saint-germaini ideiglenes határ is másodrendű helyzetbe kényszerített.

Az autonómia körül folyó politikai polémia a harmincas évektől egyre ingerültebb lesz. Emlékezetes, hogy Yuhász az amerikai ruténség memorandumában, 1928 őszén hatvan napos határidőt szabott az autonómia megadására, de jegyzékét a csehszlovák kormány nem vette figyelembe. Pedig ekkor már az előrelátóbb cseh körök is sürgetik a békés megoldást és beismerik a cseh politika első évtizedének végzetes hibáit. Klofács, cseh szenátor, aki az idők folyamán a ruszinok védelmezőjének mezeben tetszeleg a cseh sajtóban, 1926 december 14-én nyíltan kimondja a prágai szenátusban: *„Ma az a helyzet Kárpát-alján, hogy mindenki a köztársaság ellen van. Mi nem értettük meg a rutének vallásos lelkületét s a nyelvi kérdés felvetésével nagy bünt követtünk el. Mi magunk csináljuk*

az irredentát. A nép számára nincs munka és egész Ruténia területén éhínség dúhög. Ahol pedig éhínség van, ott igen nehéz állampolitikát folytatni.”

A rutén kérdésben különvéleményt valló Lidove Noviny még tovább megy: „Mindenben csődöt mondtunk, — írja 1932 február 28-án — tőkénk, iparunk, kereskedelmünk és közigazgatásunk a ruszinszkói területen semmit sem csinált, ami szóra érdemes volna. Minden éppen olyan nyomorúságos, mint előbb volt, sőt ezidőszerint még rosszabb. Az éhség ugyanis valóság, amelyet kifogásokkal enyhíteni nem lehet. Ha a területet határaink közé fogadtuk (?), úgy ez csak annak a ki nem mondott ígéretnek fejében történhetett, hogy lakosainak jobban fog menni a soruk, mint eddig. Azon felnőttek viszonyában állunk velük szemben, akik egy gyermeket gondoznak, s akiknek természetes kötelességüknek kell érezniök azt, hogy saját szájuktól tagadják meg a falatot, ha a gyermeknek nincs ennivalója.”

Ez az áttetsző humanizmus, mely nagyrítkán ilyen hangokat is megütött a cseh sajtóban, kevés megértést eredményezett. 1932 tavaszán ugyan kiosztanak az Országos Hivatal és a Vörösskereszt révén 320.000 mázsa tengerit, de ez a nép teljes anyagi romlását tekintve, egy csöpp a szomjúzók számára.

Nem érdektelen, hogy az új cseh nemzedék is belátja, hogy Kárpátalja népével megbocsáthatatlan igazságtalanságot követtek el. A csehszlovák diákok központi szövetsége 1932 február 22-én Ungvárt kongresszust tart, melyen maga Beszkid kormányzó elnököl. A kongresszuson a jelenlévő cseh és részben ruszin diákok határozatilag kimondják, hogy szembenállnak a cseh agrárpárt kárpátalji politikájával, a kárpátorosz nyelv jogait köve-

telik a közoktatásban, hivatalokban és szellemi életben és az autonómia teljes beváltását kívánják.²²⁴

A nemzeti alpon álló ruszin ifjúság úglátszik vérszemet kap ettől a meglepő nyilatkozattól, mert most már tovább mennek az orosz feliratokat célzó demonstrációknál.²²⁵ 1932 júniusában a prágai ruszin főiskolások Benes villája előtt tüntetnek, autonómista jelszavakat hangoztatva, sőt a ruszin nemzeti himnuszt is eléneklük.²²⁶

Az autonómista mozgalmak a megújuló véres kommunista tüntetések légkörében virágnak ki és hódítják magukhoz a ruszinság széles tömegeit. 1932 tavaszán az események forrpontra jutnak. Kurtyák kiáltványt bocsát ki a világon élő összes ruszinokhoz és könyöradományok küldését kéri a kétszázezernyi ruszin éhező részére. A magyar pártok nevében Korláth és Hokky törvényhozók táviratban figyelmeztetik Prágát a nép végső elkeseredésére. A cseh kormányzat, szokása szerint, nem törődött a figyelmeztetésekkel.

Az 1932. évi február 10-iki „vörös nap” így a sorozatos véres összeütközések napja lett. Nagyszöllösön 300, Perecsényben 1000 ember tüntetett, Alsóvereckén agitátorok lázították a tömeget, a Perecsény melletti Turjavágáson egy tüntetőt lelőttek, 24 csendőr és 66 polgári egyén megsebesült. Néhány héttel később Németmokrán

²²⁴ Lidove Noviny 1932 II. 23.

²²⁵ 1931 júliusában ugyanis Kárpátalja minden nagyobb helyiségében tüntetnek a nagy-orosz irányzat körébe tartozó diákok, mindazon üzletek ellen, ahol nincsenek orosz feliratok. Ekkor terjedtek el az ismeretlen helyről származó „orosz földön — orosz felirat” szövegű röpcédulák.

²²⁶ Bohemia 1932 VI. 11.

bomba robbant, a nagybereznai járás három községében újabb véres összeütközések vannak napirenden.

Ezek a helyi küzdelmek, melyek 1933 őszéig időnként más-más helyen hasonló körülmények között megisméltődnek, nem állíthatók be kizárólag a nemzetközi pártpolitika vonalába. Az ellenszegülő nép lázadó magatartásában már olyan területi öntudat mutatkozik, mely a vörös kísérlet összeroppanása után az autonómista célok szolgálatába állítja a keret nélkül maradt mozgalmi erőket.

Kurtyák ezidőtájt sokat foglalkozik a nyelvi kérdéssel, amit az autonómista követelésekkel egy sorba emelt azzal a megállapítással, hogy „akié a nyelv, azé az ország”, azaz a beszélt nyelv túlsúlya fogja eldönteni a kárpátalji erőviszonyokat. A történelmi fejlődés ebben is igazat adott a ruszin Radicsnak.

A kárpátalji terület, melyen emberöltők óta három irányzat, a nagyorosz, ukrán és kárpátorosz, azaz ruszin nyelvek vívják a szellemi hegemonia harcát, a ruszin kérdés megoldásával elintézettnek tekinthető, mert igazságos, jogos és feltétlenül szükségszerű, hogy a ruszin nyelv és művelődés a maga területén átvegye az évtizedek óta őt megillető szupremáciát. A nagyorosz irodalmi befolyás, mely a legújabb időkig vallási szempontokon keresztül hatotta át a ruszinokat, egy napról a másikra ki nem küszöbölhető. A liturgia és szellemi élet át van még szöve, fel nem dolgozott orosz vonatkozásokkal, az irodalmi önállósításnak tehát csak egyetlen útja van, a népnyelv irodalmi, a néplelek szellemi felemelése.

A ruszin-ukrán szellemi ellentétről felesleges bővebben értekezni. Ez a lényeges ellentét a két eszmevilág közötti különbségben, politikai felfogásban és jellegben nyilvánul

meg. A Kárpátaljára beszivárgó ukránizmus értelmiségi, a ruszin helyi művelődés népi jellegű és ennek a két ténynek szembeállításával indokolható, miért nem sikerült az elvont ukrán uralmi elméleteknek beférkőzniök a kollektív és szolidáris ruszin néplélekbe. A ruszin középrétegek 1929 óta egyre határozottabban szembeállottak az ukrán irányzattal, mely rövid uralmát világpolitikai véletlenek összjátékának köszönhette. Az 1930. évi népszámlálás 2355 ukrán bevándorlója viszont már 70 olvasókört tart fenn, míg a Duchnovics Társaság, melynek vezetősége 1930 októberében éles proklamációt intéz az ukránofilek ellen, 400.000 ruszin számára csak 230 kultúregyletet, helyesebben olvasókört tud biztosítani. A mindkét iránytól független népi műveltség 1930-tól kezdve egyre sűrűbben találja meg szószólóit. 1932 májusában megjelenik a Karpatoruszkij Golosz (Kárpátorosz hang) című népi ruszin folyóirat, az autonóm ruszin gondolat és az őslakos értelmiség szellemi összefogásának jegyében. Főszerkesztője, Kaminszky József, az autonóm-földműves szövetség alelnöke, már 1931-ben így nyilatkozik a népi szellem jogáról.²²⁷ *Az igazság kedvéért megállapítjuk, hogy a mi népünk se nem ukrán, se nem nagyorosz érzésű s e két nyelv nem bír nálunk komoly alappal. A mi földünk se nem Oroszország, se nem Ukrajna.* Az emigránsok, úgy az oroszok, mint az ukránok, menjenek Oroszországba, vagy Ukrajnába, a mi népünk megmarad annak, ami volt és nem kívánczik két malomkerék közé. Az emigrált intelligencia népünk számára felolvasásokat, gyűléseket rendez és orosz vagy ukrán könyveket ad ki, de a nép az ebből vett szavakat a saját

²²⁷ Ruszkij Vesztnik 1931 14. sz.

nyelvén ejti és sem nagyorosz, sem ukrán nyelven nem olvas, hanem kárpátorosz nyelven, mert ragaszkodik ősapái nyelvéhez és a sajátját követeli”.

Ezen a kultúrpolitikai szemponton kívül a ruszin nyelvi kérdésnek van egy kimondottan jogpolitikai érdekessége is, mely az autonómia mérlegén, még az előbbinél is többet jelent. Ez a ruszin nyelvnek, mint napi politikai tényezőnek szerepe, melynek elismertetése körül közel kétévtizedes, meg nem alkuvó küzdelmet vívott Kurtyák szellemében a ruszin autonómista front. Flachbarth²²⁸ a saint-germaini szerződés 10. cikkére hivatkozva, bizonyítja, hogy már 1919-ben a kárpátalji ruszinok jelentékeny részétől a csehszlovák állam elvileg megtagadta azt a lehetőséget, hogy az autonómiával járó jogok részesévé válják, mert az önkényesen megvont ideiglenes szlovák-ruszin határtól nyugatra eső ruszin nyelvterület nyelvi jogait nem részletezték és az általános csehszlovák minisztertanácsi rendelet pedig a két nép illetékes képviselőire bízta a kérdést, akik a szlovákiai ruszin nyelvcsoport ügyét illetően — a szlovák politika hibájából — mind a mai napig nem egyeztek meg.

A ruszin nyelv jogai az 1920 évi február 29-én hozott nyelvtörvényben még egyáltalán nem szerepelnek, mivel a nyelvtörvényt alkotó forradalmi nemzetgyűlésnek nem voltak ruszin tagjai. Ennek következtében a cseh-szlovák álláspont az első évtized folyamán odairányult, hogy a cseh-szlovák, illetve a cseh nyelvet elsőbbségi alapon kezeljék Kárpátalján, ami ilyen értelemben meg is történt. Sőt ezt az 1926 február 3-án kelt 17. számú kormányren-

²²⁸ Flachbarth: A kárpátaljai ruthén nemzeti és nyelvkérdés (kéziratban) 12. l.

delet, az ú. n. *nyelvrendelet* szankcionálta is, amikor megállapítja, hogy az állami hivatalos nyelv az egész állam területén a cseh-szlovák nyelv, az orosz és ukrán nyelv mellett csak „tárgyalási” jogokkal bír és ez alól mindössze annyi enyhítést kap, hogy a beregszászi járásban, mely tudvalevőleg színmagyar, is el kell fogadni orosz vagy ukrán nyelven írt beadványokat. Ez a meghatározás két szempontból is sérelmes, egyrészt, mert nem szól külön kárpátorosz vagy ruszin nyelvről, másrészt, mert nem írt elő külön záradékot a nyelvrendelet ruszinföldi nyelvekre vonatkozó szakaszára, amit így legtöbb esetben még az ismertetett alapon sem tartottak be a cseh tisztviselők, s így a ruszin nyelv jogai még annyira sem voltak biztosítva, mint a kisebbségek nyelvei.

Említett nyelvrendeletet az autonóm földművesszövetség, tehát Kurtyák és pártja soha el nem ismerték, arra az álláspontra helyezkedve, hogy Kárpátalja a kárpátorosz, azaz ruszin nép hazája, ahol jog szerint a cseh nyelv még kisebbségi jogokat sem érdemel meg.

Mialatt a nyelvrendelettel kapcsolatban éles harcok folytak a ruszin ellenzéki és a prágai kormánykörök között, a Szlovákiában élő, ruszin becslés szerint 212.000, csehszlovák népszámlálási alapon kb. 95.000 szlovákiai ruszin is felterjesztette nyelvi jogait célzó követeléseit. Így 1931 tavaszán, amikor az elmérgesedett ruszin nyelvi zavarok megszüntetésére a Dérer iskolaügyi miniszter által kijelölt nyelvbizottság az ukrán, orosz és ruszin érdekeket vitatja, a szlovákiai ruszin iskolák ügyében ugyanekkor tartott prágai ankét újabb 120 ruszin iskola felállítását követeli a meglévő 130-on kívül. Zidovsky, a szlovákiai ruszinok vezetője, az ankét után tett nyilatkozatában kijelentette, hogy az iskolakérdés megoldása a szlovákiai ru-

szinság elsőrendű követelése, mely ellen csak azért foglalt állást a szlovák néppárt, mert ezen a területen úgy is kevés szavazója van. A szlovákoknak 1930 körül komoly gondot okoz ez a szlovákiai ruszin kérdés, mert nem találtak modus vivendit arra nézve, hogy a ruszinságot nyílt terror nélkül elnemzetleníthessék. Ezért határozott örömmel fogadják 1932 áprilisában a rövidéletű Nase Szlovo című ukránnyelvű hetilap megjelenését, majd az eperjesi ukrán közművelődési egyesület helyi szervezetének (Proszvita) megalakulását, hogy ezzel némi befolyást gyakorolhassanak az öntudatosodó keleti ruszinságra.

Az autonómia ügye, a nyelvi kérdés, a keletiszlovákiai ruszin népcsoport problémája és a magyarsággal való szoros együttműködés Kurtyák nagy célkitűzései, melyekre élete utolsó évében, 1932-ben vállalkozik. Ez év szeptember 18-án, Huszton bejelenti, hogy az autonómia 315 milliós megtakarítást jelentene Ruszinszkóra, tehát a ruszinság létérdeke, amit a huszti pártkongresszus 36 pontból álló határozati javaslatban igazol. Novemberben Kurtyák még nagy beszédet mond a képviselőházban az adóvégrehajtások felfüggesztése, a 25%-os földadó mellőzése és a ruszin kenyérakció érdekében.²²⁹ Az év utolsó napjai már betegen találják és 1933 január elején állítólagos mérkezési tünetek között elhúnyt.²³⁰

A ruszin nemzet vezérférfiát veszette benne. Kurtyák nemcsak alapítója, hanem egymagában is védelmezője volt a ruszin autonómiának, inkább érzéke, mint ta-

²²⁹ L. P. M. H. 1932 XI. 5.

²³⁰ A nagyszöllősi kórházban halt meg. Kezelőorvosát, aki a mérgezési tüneteket észrevette, mint ezt Bródy András is igazolja, az ukrán uralom idején, megfosztották állásától a diagnózis miatt.

nultsága után igazodó egyéniség, akit méltán neveztek a csehek a köztársaság egyik legveszedelmesebb ellenfelének. A cseh sajtó nem is leplezte megkönnyebbülését Kurtyák halálakor. Politikáját személyi okokkal indokolták, elsősorban azzal, hogy tanítói állásának elvesztése készítette az autonomista küzdelmek felvételére. Prága annak a reményének adott kifejezést, hogy Kurtyák halála a Sojaz (az autonóm földműves-szövetség, halálát is jelenti,²³¹ Hlinkákék és a magyar lapok fegyverbaráti tisztelettel gyászolták. A listán a pártvezér mögött Bródy András főtitkár következett, így neki kellett örökölnie Kurtyák mandátumát. A cseh lapok már ekkor élesen tiltakoznak Bródy ellen, akinek személye öt év múltán végleg keresztülhúzza Hradzsín ruszinszkói politikájának számításait. Hivatkoztak arra, hogy Bródyt a rendtörvény alapján négyheti fogházra ítélték s így nem töltheti be Kurtyák örökét. Miután Bródyt a bíróság nem ítélte el politikai jogainak felfüggesztésére, a cseh sajtó által felhozott érvelés elvesztette jogalapját és Kaminszky, Bródy és Demkó közül, 1933 februárjában, mint listán következőt, Bródy Andrást hívta be a prágai parlamentbe a belügyminiszter.

A Kurtyák-párt a vezér halála után beváltotta a Kurtyáknak tett fogadalmat. A kisebbségi sors szorítójában kikovácsolódott a ruszin-magyar pártpolitikai összefogás. Az autonómia ügyét, a ruszin nemzet politikai *conditio sine qua non*jává emelték, a nyelvi harcban minden eddiginél türelmetlenebb önvédelmi álláspontra helyezkedtek a pártvezetők. A szlovákiai ruszinság ügyét évenként többször megismétlődő feliratok sürgetik Prágában és ugyan-

²³¹ Československa Republika, 1938. I. 8.

akkor megteremtődik a földműves-szövetség többé szét-nemhulló százezres tábora.

Kurtyák elgondolása már akkor győzött, midőn fel-ölelte a ruszinság legmélyebben fekvő, de legöntudatosabb faji rétegeit. A parasztvezér tudta, hogy a ruszin ügyet nem lehet megvívni doktrinékkal, ahogy ezt az ukrán irányzat hívei megkísérelték. A népi politika alaptételéhez ragaszkodott, a népből kiinduló és hozzá visszatérő törpe-birtokos szemlélethez, azoknak életformájához, akik egy-öt holdnyi apró földjeiken vívják mindennapos harcukat. *Ennek a félelmetes többséget jelentő, nincstelen tömegnek öntudatát Kurtyák adta vissza, aki az európai parasztvezérek leg tisztább képviselője volt.* Említettük, hogy erős szálak fűzték Radics iskolájához. A horvát népi ellenzék védelmi harcában útmutatást látott, szervezeteiben követendő példát. A ruszinság szociális helyzete nem tette lehetővé a radicsi pártpolitika arányainak kialakítását. Kurtyák tudta, hogy a gazdasági lejtő mélyére zuhant népet személyi példaadással kell érdekeinek védelmére szólítani. Aki ismeri hallatlan aktivitását az inségakciók körül, olykor szinte megdöbbenően merész kiállásait a prágai parlamentben, jószágos tanácsait a vidéki küldöttségeknek, közvetlen, gesztus nélküli testvériségét a néppel, nem kételkedik abban, hogy Kurtyák és a ruszin nincstelenek sorsa örökre elválaszthatatlan egységbe forrott öszsze. A Verhovinán hosszú ideig tartotta magát a kósza hír Kurtyák halálának körülményeiről. Hirtelen távozása mögött büntényt sejtett a nép, mely előtt mindmáig nem tisztázták megnyugtatóan Kurtyák János halálát.

Bródy András tartotta magát Kurtyák iratlan politikai végrendeletéhez. A ruszin sorskérdések szüntelen felmutatásával megakadályozta a kárpátalji lelki státusquo

kialakulását, melyre a csehek a nagyorosz és ukrán aktivistákon keresztül 1935 után minden eszközzel törekedtek. A vidéki lapszerkesztőből a ruszin autonómia döntő idejét kiharcoló, népi politikus lett, aki 1938 őszének drámai minisztertanácsán bizonyosságot tett a kurtyáki ideálról.

Demkó Mihály, a párt új főtitkára, adminisztratív tehetség. Neki köszönhető, hogy az autonómista front a legválságosabb időkben együttmaradt, a szervezetek pontosan teljesítik az utasításokat és a ruszin autonómista gondolat a rövidéletű ukrán uralom alatt, a nemzeti ellenállás erőssége lett. Kívülök *Kaminszky József* kultúrpolitikus, a Duchnovics Társaság vezetőfőfőfia, *Földes Gyula* és *Fencik István* képviselők, utóbbi, mint a Bródy-kabinet tagja, játszottak jelentékeny szerepet a ruszin autonómista mozgalmak utolsó éveiben. Fencik különösen sokat harcolt a nyelvjogi problémák terén. Még Kurtyák életében tagja volt annak a küldöttségnek, mely Dérer előtt tiltakozott az ukrán nyelven írt tankönyvek bevezetése ellen.

1933 után a kommunistapárt fokozatos hanyatlásával arányosan emelkedik az autonóm földműves-szövetség létszáma. Prága átlátja a számára kedvezőtlenül alakuló eltolódást és üzembe helyezi a „nemzeti” alapu, kárpátalji ukrán propagandát, melynek célja alapján szintén szeparatizmus, az elképzelt nagyukrán állam keretén belül. Ez a kísérlet Hradzsín centralizmusának összeroppanásakor néhány hónapra felszínre kerül, gyökértelen önkényuralmának, mint tudjuk, Kárpátalja felszabadítása vet véget.

A ruszin autonómia körül pedig továbbra is csak ígéretetek keringenek. Beszkid már 1933 tavaszán a Kárpáto-

ruszki Golosznak²³² adott nyilatkozatában kijelenti, hogy „mindennap várja a kormány döntését az autonómia megvalósításáról és meg van győződve, hogy még ez évben kiírják a Szojm választásokat”. Egyes hírek szerint a belügyminisztérium már elő is készítette az autonómia tervezetét, mely szerint a ruszin tartománygyűlésnek 36 tagja lesz. Innen kezdve öt éven keresztül ezzel hitegetik a ruszin népet, hogy 1933 őszén, a Volosin uralommal végleg megtagadják az autonómia teljesítését.

Az érzelmi hungarizmus ezalatt rohamosan hódít a nép között. A cseh sajtó is megállapítja, hogy az orosz emigráció nem alkalmazkodott a kárpátaljai néphez, a ruszin középosztály és értelmiség még mindig tartja a magyar vidéki földbirtokosok szokásait és ezt a mentalitást csak akkor lehet megsemmisíteni, ha a jelenleg még szegényes és műveletlen falú betör a városba és átalakítja a ruszin középosztályt.

A cseh szociológusok egyben tévedtek. Az általuk szegényesnek és műveletlennek nyilvánított verhovinai falu már 1933-ban eldöntötte a vitát. Legalább is erre vall, hogy a hivatalosan megrendezett antirevizziós gyűlés egyik ruszin szónoka beszédében a következőket mondja:

„Testvéreim, én azt hiszem, legjobb lenne, ha arra mennénk, amerre a Tisza folyik, mert ott legalább kenyér termett a számunkra”.

Az autonóm gondolat, Kurtyák történelmi hagyatéka, a nép ajkán győzött, a magyar-ruszin életközösségben kiteljesült.

²³² 1933. III. 29.